

Józef Sare (1850–1929)

Należący do pokolenia przełomu XIX i XX stulecia, Józef Sare był człowiekiem, który swą wiedzą, doświadczeniem, pracą i sercem przyczynił się do powstania „wielkiego Krakowa”. Nazywano go „ojcem miasta”, „duchem wszystkich gmachów miejskich”, „znakomitym gospodarzem”, który jako architekt, budowniczy i wiceprezydent Krakowa był prawym i szlachetnym jego obywatelem.

Urodzony 1 września 1850 roku w żydowskiej rodzinie Salomona i Daniełi z domu Kleinberger w Chorowicach, w powiecie wielickim, gdzie rodzice dzierżawili karczmę, Józef rozpoczął edukację w krakowskich szkołach i zamieszkał w należącej do rodziny kamienicy przy ulicy Zwierzynieckiej 27, która stała się jego domem na całe życie. Za przykładem ojca, krakowskiego budowniczego, w 1862 roku wstąpił do Instytutu Technicznego Krakowie, a po jego ukończeniu w roku 1867 wyjechał na studia architektoniczne do Wiednia i kształcił się w tamtejszej politechnice oraz szkole inżynierskiej (Ingenieur Schule). Uzyskawszy dyplom w 1869 roku, wrócił do Krakowa, podjął praktykę w budownictwie i pracował przy trasowaniu linii kolejowej w Galicji Zachodniej (trakt kolejowy z Krakowa do granicy z Węgrami). Następnie jako praktykant budownictwa w 1870 roku rozpoczął służbę publiczną w Tarnowie. Zajmował się konserwacją budynków rządowych w mieście, budową mostu na Wisłoce oraz regulacją brzegów Wisły. Z Tarnowem łą-

czyły Sarego również więzy rodzinne, w czerwcu 1874 roku poślubił bowiem Celinę Krautzerównę (1854–1925), córkę tamtejszego lekarza, z którą miał czworo dzieci (Romualda, Hugona, Zenona i Elżę).

15 lipca 1872 roku po pomyślnie zdanym egzaminie z budownictwa lądowego drogowego i wodnego, został adiunktem budownictwa i otrzymał przeniesienie do starostwa we Lwowie. Prace nadzorcze nad budownictwem sądów i więzień w Oddziale Technicznym przy Namiestnictwie we Lwowie (od marca 1875 roku) łączył z budową zaprojektowanej w duchu neoklasycyzmu Szkoły Wydziałowej w Tarnowie (późniejszego gimnazjum przy ulicy Kopernika). Już wówczas dał się poznać jako społecznik, o czym świadczy jego członkostwo (od 31 marca 1878 roku) w lwowskim Towarzystwie Politechnicznym, którego członkowie w 1880 roku powołali go do zarządu i powierzyli funkcję zastępcy sekretarza.

Nostalgia za Krakowem sprawiła, że pod koniec 1880 roku J. Sare szczęśliwie powrócił do grodu Kraka i podjął pracę w Oddziale Technicznym starostwa krakowskiego (od 1892 roku był jego kierownikiem). Jednym z pierwszych zadań, do których został przydzielony jako inspicjent, była budowa gmachu Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego, powstającego w latach 1883–1887 w miejsce ufundowanej w latach 1453–1456 dla studentów przez biskupa krakowskiego, kardynała Zbigniewa Oleśnickiego Bursy Jeruzalem, która spłonęła w nocy z 25 na 26 czerwca 1841 roku. Nadmierna skrupulatność J. Sarego poróżniła go z kierownikiem i projektantem neogotyckiego gmachu Collegium Novum, Feliksem Księżarskim (1820–1884), który domagał się odwołania Sarego do Namiestnictwa we Lwowie. Dzięki wstawiennictwu Kazimierza Badeniego udało się Saremu pozostać w Krakowie. Na prośbę rektora UJ Stanisława Tarnowskiego zajmował się urządzeniem wnętrza Collegium Novum, a kontynuując prace projektanckie i budowlane, przyczynił się do powstania wielu nowoczesnych budynków użyteczności publicznej. Uniwersytet w Krakowie zawdzięcza mu powstanie gmachu kliniki chirurgicznej przy ulicy Kopernika 40, do której projektowania J. Sare przygotowywał się, podróżując po Europie (Wiedeń, Budapeszt, Heidelberg, Strasburg, Berlin), by mieć lepsze rozeznanie w urządzeniu oddziałów klinicznych. Rezultat prac był imponujący, a J. Sarego za projekt odznaczono Krzyżem Kawalerskim Orderu Franciszka Józefa, uznając klinikę za jeden z najnowocześniejszych obiektów nie tylko w Galicji, ale także w całym państwie austro-węgierskim, do którego wedle traktatów rozbiorowych przyłączono część ziem polskich z Krakowem włącznie. Autonomia galicyjska, w odróżnieniu od terenów polskich zaboru pruskiego i rosyjskiego, pozwalała na względną swobodę kulturową, toteż Kraków mimo obcej dominacji mógł się rozwijać. W latach 1892–1893 J. Sare zaprojektował budynek Zakładu Medycyny Sądowej Collegium Medicum UJ, mieszczący się przy uli-

cy Grzegórzeckiej 16, a następnie budynki Wydziału Lekarskiego przy ulicy Kopernika: Klinikę Okulistyczną (1897–1898), Klinikę Chorób Wewnętrznych (ukończoną w 1901 roku) oraz Klinikę Neurologiczno-Psychiatryczną (1913). Realizując prace dla krakowskiej uczelni, zaprojektował gmach Collegium Agronomicum przy ulicy Mickiewicza 21 (1908) oraz współtworzył (z G. Niewiadomskim, S. Ciechanowskim i E. Weklukiem) projekt techniczny Collegium Phisicum przy ul. Gołębiej 13, oddany do użytku 4 marca 1912 roku. Opracował również wstępny projekt Zakładu Weterynarii UJ, zrealizowany w 1914 roku przy ulicy Czystej 18.

Dzięki jego pracom projektowym tworzonemu w duchu poprawnej architektury eklektycznej został nadbudowany gmach Collegium Nowodworskiego, powstała Szkoła Realna (obecnie Liceum im. Witkowskiego przy ulicy Studenckiej), Gimnazjum im. Króla Jana III Sobieskiego przy ul. Sobieskiego oraz Gimnazjum św. Anny (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. B. Nowodworskiego przy placu Na Groblach).

Z oddaniem i dbałością o należyte wyposażenie wnętrza zajmował się przebudową Teatru Starego, a także nadzorował budowę Poczty Głównej, zakładu dla zaniedbanych chłopców – fundacji Aleksandra Lubomirskiego, a w latach 1898–1903 gmachu Starostwa Krakowskiego przy ulicy Basztowej 22.

W 1894 roku otrzymał tytuł radcy budownictwa. Jako ekspert w sprawach technicznych współpracował z władzami miasta, zasiadał w jury konkursów architektonicznych (dotyczących między innymi projektu Teatru Słowackiego – 1889, gmachu Akademii Górniczo-Hutniczej – 1913, zagospodarowania ulicy Wolskiej i Błoń – 1913–1914) oraz w wielu komisjach budowlanych (Plan Regulacji Wielkiego Krakowa – 1909–1910, budowa siedziby Towarzystwa Lekarskiego – 1905, restauracja Zamku Królewskiego na Wawelu – 1907, 1909). Działał w Międzynarodowej Komisji Regulacji Wisły, za co w maju 1898 roku został odznaczony przez cara Mikołaja II orderem św. Stanisława.

W maju 1902 roku został wybrany z koła inteligencji radcą miejskim. Aktywnie uczestniczył w pracach komisji ekonomicznej, gazowo-elektrycznej, inwestycyjnej, tramwajowej, wodociągowej, kanałów spławowych i wodnych. Zajmował się modernizacją dworca kolejowego, rozbudową linii tramwajowych na Salwator, Łobzów i Podgórze, regulacją Wisły i Rudawy oraz zagospodarowaniem terenów przyległych (budowa murów i bulwarów). Doprowadził do powstania zakładu oczyszczania miasta (1907) oraz czuwał nad odnowieniem wieży kościoła Najświętszej Marii Panny (1913) i Wieży Ratuszowej (1914).

W tej wszechstronnej działalności J. Sarego na uwagę zasługują inicjatywy podejmowane w trosce o mieszkańców Krakowa. Budowa boisk sportowych, placów zabaw, pomysł wykupienia przez miasto Lasku Wolskiego i założenie parku publicznego (1917) świadczyły nie tylko o trafności urbanistycznych

inwestycji, ale także o niezwyklej umiejętności planowania miasta przyjaznego jego mieszkańcom.

28 czerwca 1905 roku J. Sare został wybrany wiceprezydentem Krakowa. Wybór przedstawiciela Żydów kahalnych do prezydium miasta był niezwykle wydarzeniem wzbudzającym nieufność środowisk klerykalnych. Niektórzy nawet czynili Juliuszowi Leo, ówczesnemu prezydentowi, zarzuty z tego powodu. Szybko jednak J. Sare zyskał uznanie człowieka sumiennego, rzetelnego, kompetentnego i szczerze oddanego służbie publicznej, w której trwał na stanowisku wiceprezydenta nieprzerwanie przez 24 lata. Zmieniaли się prezydenci, układy polityczne, składy osobowe prezydium, ale pozycja J. Sarego pozostawała niezmienna. Fachowość połączona z zaletami osobistymi krakowskiego inżyniera przetrwała zamęty polityczne, okazując się najskuteczniejszym antidotum na kryzys. Znany w Krakowie ze swej punktualności, słowności, poczucia obowiązku, a przede wszystkim wrażliwości na krzywdę ludzką oraz „przyjacielskiego stosunku do wszystkich potrzebujących pomocy, dla których drzwi jego gabinetu zawsze stały otworem” (M. Rympel), przyczynił się nie tylko do upiększenia miasta i jego rozbudowy, ale także do nadania wielu kwestiom bardziej humanitarnego wyrazu.

Kiedy 1 lipca 1925 roku w Sali Rady Miejskiej obchodzono jubileusz 20-lecia jego wiceprezydentury, przypominając nieocenione zasługi dla rozwoju miasta, pojawienie się J. Sarego powitała burza gromkich, szczerych oklasków zgromadzonych, a wzruszony jubilat z właściwą mu skromnością stwierdził, że chwila, w której uczestniczy, należy do najszcześniejszych w jego życiu. W 1926 roku został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta.

Ceniony w kraju i za granicą był członkiem Krakowskiego Towarzystwa Technicznego (od 1880), pełniąc między innymi funkcje skarbnika (1884–1887) i prezesa (1889–1892), a od roku 1912 był jego członkiem honorowym. Należał też do Austriackiego Stowarzyszenia Inżynierów i Architektów w Wiedniu (od 1886 roku).

Na początku XX wieku J. Sare był posłem do Sejmu Krajowego we Lwowie, wybranym z Krakowskiej Izby Handlowo-Przemysłowej w 1907 oraz 1913 roku (wszystkimi głosami swych wyborców). Po wybuchu I wojny światowej jako współtwórca Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN), powstałego 16 sierpnia 1914 roku, reprezentował Polskie Stronnictwo Demokratyczne, z którym związał się po opuszczeniu koła konserwatywnego. W październiku i listopadzie 1914 roku czuwał nad ewakuacją miasta, wykonując obowiązki prezydenta Krakowa po rezygnacji pierwszego wiceprezydenta Henryka Szarskiego i pod nieobecność prezydenta Juliusza Leo, podobnie też po śmierci Jana Kantego Federowicza (lipiec 1924) oraz po odwołaniu komisarza rządowego Witolda Ostrowskiego, a przed wyborem Karola Rollego (w czerwcu 1926 roku).

Jako wiceprezydent Krakowa oraz polski Żyd zdecydowanie zaprotestował przeciwko fali oskarżeń, która podniosła się w 1915 roku wobec Polaków posądzanych o rzekome pogromy ludności żydowskiej. Antysemityzm w Galicji przed I wojną był bardzo słaby. Zygmunt Lasocki wspomina, że w czasie wojny ruch narodowościowy wśród Żydów doprowadził do pogorszenia ich stosunków z ludnością polską. Część Żydów podsycala nastroje wzajemnej niechęci, obwiniając Polaków o antysemityzm. Józef Sare wraz z Hermanem Felsteinem zaprotestowali przeciw tym zupełnie urojonym zarzutom, co świadczyło o jego lojalności i rzetelnej, obiektywnej ocenie sytuacji.

Po przejściu na emeryturę ze starostwa (27 sierpnia 1917 roku) otrzymał Krzyż Komandorski Orderu Franciszka Józefa, ale nie zaprzestał działalności publicznej, poświęcając swój czas sprawom społecznym. Po odzyskaniu niepodległości zaangażował się w dzieło odbudowy kraju. Wykorzystując nowe możliwości rozwoju przemysłu, przyczynił się do powstania spółki samorządowej Kamieniołomy Miast Galicyjskich oraz konsorcjum Jaworznickie Komunalne Kopalnie Węgla SA.

Podtrzymywał więzi ze społecznością żydowską jako członek stowarzyszeń żydowskich, w tym jako pierwszy prezes Krajowego Komitetu Opieki nad Sierotami Żydowskimi. W 1919 roku został członkiem Rady Naczelnej Zjednoczenia Polaków Wyznania Mojżeszowego Ziemi Polskich. Liczne obowiązki społeczne pełnił do końca życia.

Zmarł 23 marca 1929 roku w Krakowie i został pochowany na nowym cmentarzu żydowskim przy ulicy Miodowej. Jego pogrzeb stał się swoistym hołdem, jaki licznie przybyli krakowianie złożyli swemu wiceprezydentowi, prawemu człowiekowi, który nigdy nie zaparł się swego pochodzenia, dobrze pełniąc służbę publiczną dla dobra wszystkich. Wyrazem wdzięczności i pamięci było przemianowanie ulicy Zielonej w Krakowie na ulicę Józefa Sarego. Jego portret namalowany przez Józefa Mehoffera znajduje się w Muzeum Narodowym.

Bibliografia

E. Adamczyk, *Spółeczność Krakowa i jej życie*, [w:] *Dzieje Krakowa*, t. 4, red. J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, Kraków 1997; J. Bąk, *Semper in altum. Z dziejów Szkół Nowodworskich*, Kraków 1976; C. Bąk-Koczarska, *Juliusz Leo, twórca wielkiego Krakowa*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986; Cz. Brzoza, *Kraków między wojnami: kalendarium 28 X 1918–6 IX 1939*, Kraków 1998; T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka Ziemi Krakowskiej*, Kraków 1982; *Jubileusz wiceprezydenta Sarego*, „Czas” 1925, nr 149, 2 VII; *Kronika Krakowa*, Warszawa 1996; Z. Lasocki, *Wspomnienia szefa administracji P[olskiej] K[omisji] L[ikwidacyjnej] i K[omisji] Rz[ądzącej]*, Kra-

ków 1931; R. Róg, *Sare (Saare, Sarre) Józef*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 35, Warszawa–Kraków 1994; M. Rympeł, *Słowo o Żydach krakowskich w okresie międzywojennym (1918–1939)*, [w:] *Kopiec wspomnień*, Kraków 1964; *Sare Józef*, [w:] *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa–Kraków 2000; *Józef Sare*, [w:] *Poczet sołtysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa (1228–2010)*, Kraków 2010; R. Żebrowski, *Sare (Saare; Sarre) Józef*, [w:] *Polski słownik judaistyczny. Dzieje, kultura, religia, ludzie*, t. 2, oprac. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, Warszawa 2003; <http://www.jewish.krakow.pl/index.php/jozef-sare-1850-1929> [dostęp: 10.10.2013].